

Progresīvās nodokļu likmes teorētiskā un vēsturiskā skatījumā

**Profesors Ivars Brīvers,
Latvijas Ekonomistu asociācija,
Banku augstskola,
Latvijas Republikas 12. Saeima**

Kāpēc vajadzīgi nodokļi?

Nodokļi:

- Sabiedrisko labumu finansēšanas avots
(**sabiedriskie labumi** – labumi, kurus patērē un par kuru patēriņu maksā visa sabiedrība kopumā, pretstatā **individuālajiem labumiem**, kurus patērē un par kuriem maksā atsevišķi indivīdi)
- Fiskālās politikas instruments, ar kuru regulēt ekonomiku. Taču, lai regulētu, ir jāzina **mērķis**.

Mērķis – ilgtspējīga attīstība (nevis izaugsme!)

„...development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their needs”

(Our Common Future; The Brundtland Commission, 1987)

Ilgmspējīgās attīstības trīs dimensijas – **ekonomiskā**, **sociālā** un **vides** dimensija. (... tūdaļ kabatā bāž roku, izvelk savu - nēzdodziņu)

Ilgmspējīga attīstība nozīmē pašreizēju **labklājības** pieaugumu visiem iedzīvotājiem (*nevis vidējam iedzīvotājam!*), taču tā, lai tas neapdraudētu labklājību nākotnē.

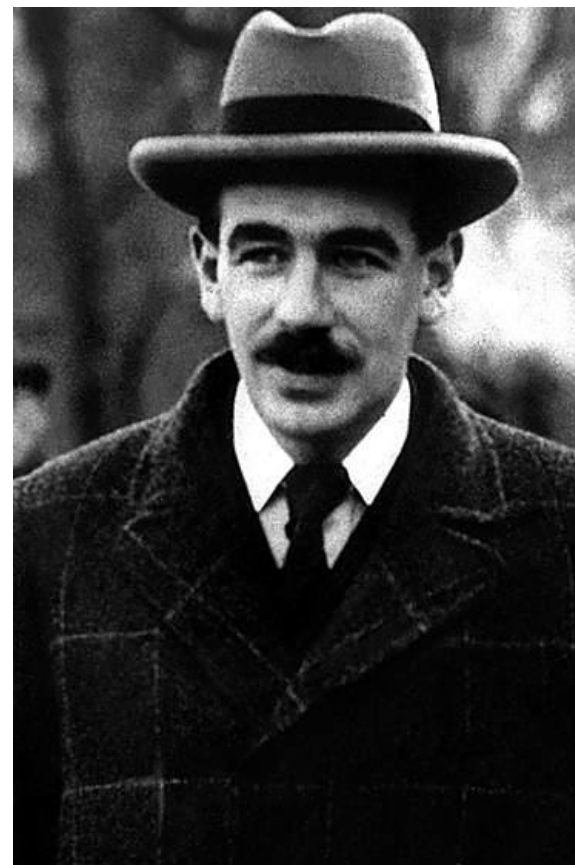
Tātad **attīstībai** ir jāved pie **labklājības**.

Labklājību veido divas komponentes – **individuālā bagātība** un **vide**, turklāt ne tikai dabas vide, bet arī sociālā vide, kultūrvide, politiskā vide, tiesiskā vide, etniskā vide, reliģiskā vide u.c.

Džons Meinards Keinss (*arī par ilgtspēju*)

John Maynard Keynes, Economic Possibilities for Our Grandchildren, 1930

Es redzu ka mēs spēsim atgriezties pie visdrošākajiem un skaidrākajiem reliģijas un tikumības principiem - ka skopums ir netikums, ka augļošana ir pārkāpums, ka naudas mīlestība ir riebīga, ka **patiesi tikumīgi un gudri ir tie, kuri neatliek dzīvi uz rītdienu**. Mēs atkal vērtēsim mērķi augstāk par līdzekļiem un dosim priekšroku tam, kas ir labs, nevis tam, kas ir derīgs. Mēs godāsim tos, kuri prātīs iemācīt mums, kā nodzīvot ik stundu un ik dienu skaisti un labi, tos priekpilnos cilvēkus, kuri ir spējīgi priecāties par lietām, kā lilijas ziedi pļavā, kuri nedomoka un nerausta sevi.

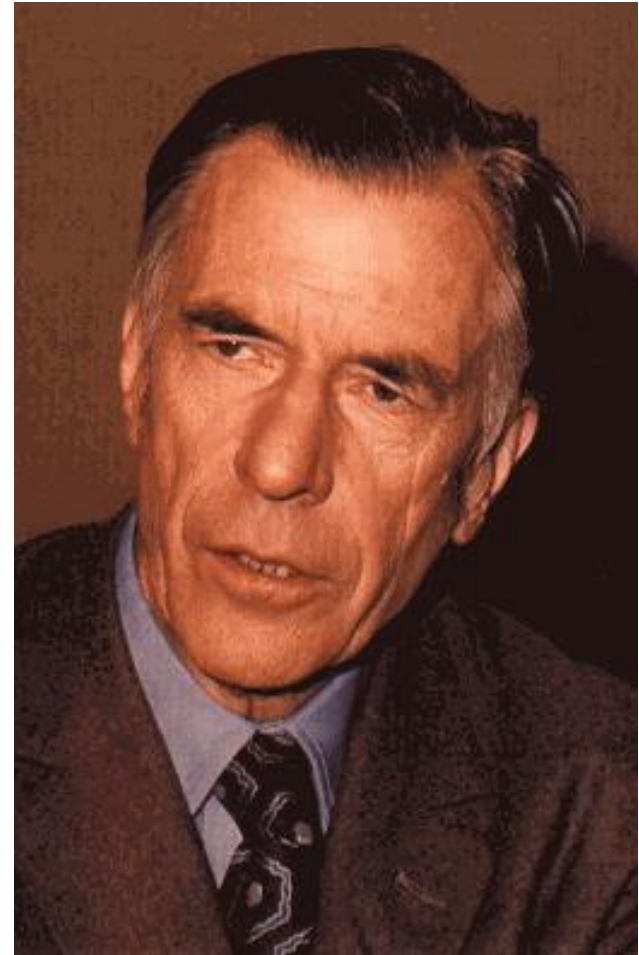

Džons Kenets Gelbraits (*pretstatā klasiķiem*)

John Kenneth Galbraith, The Affluent Society, 1958

In the absence of social intervention, private production will monopolize all resources.

Bez valdības sociālas iejaukšanās privātais bizness monopolizēs visus resursus.

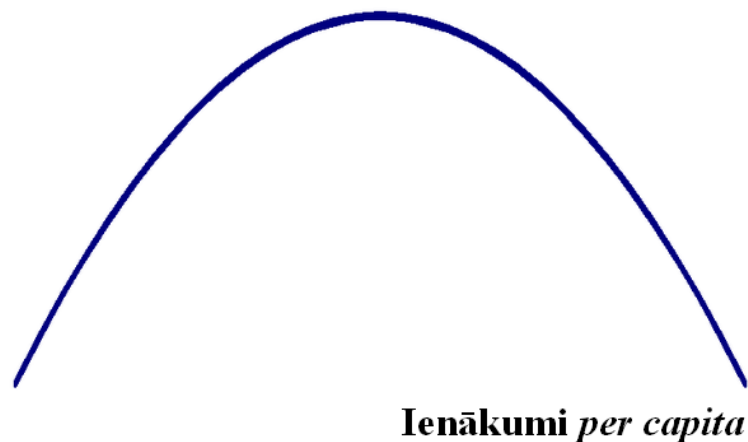

Saimons (Semjons) Kuzņecs

Simon Kuznets, Economic Growth and Social Inequality, 1955

Sociālā nevienlīdzība

Kuzņeca līknes hipotēze balstās uz pieņēmumu, ka, sākotnēji valsts ekonomikas izaugsme palielina sociālo nevienlīdzību, bet, sasniedzot noteiktu līmeni, sociālā nevienlīdzība sāk samazināties.

Vai sociālā nevienlīdzība samazināsies pati no sevis?

Progresīvās iedzīvotāju ienākumu nodokļu likmes ir galvenais (bet ne vienīgais) veids, kā nepieļaut sociālās nevienlīdzības pieaugumu, līdz ar to sociālās vides degradāciju.

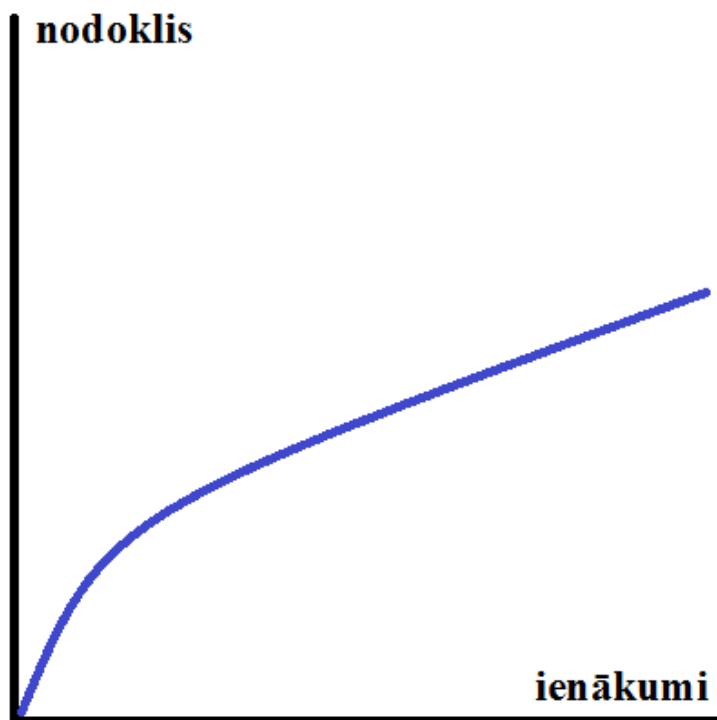
Laba sociālā vide ir būtiski nepieciešams nosacījums labklājībai visiem iedzīvotājiem, tai skaitā arī turīgajiem.

Pat tad, ja progresīvās iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmes nedos ekonomisko (fiskālo) efektu, izšķiroši svarīgs ir to **sociālais efekts**.

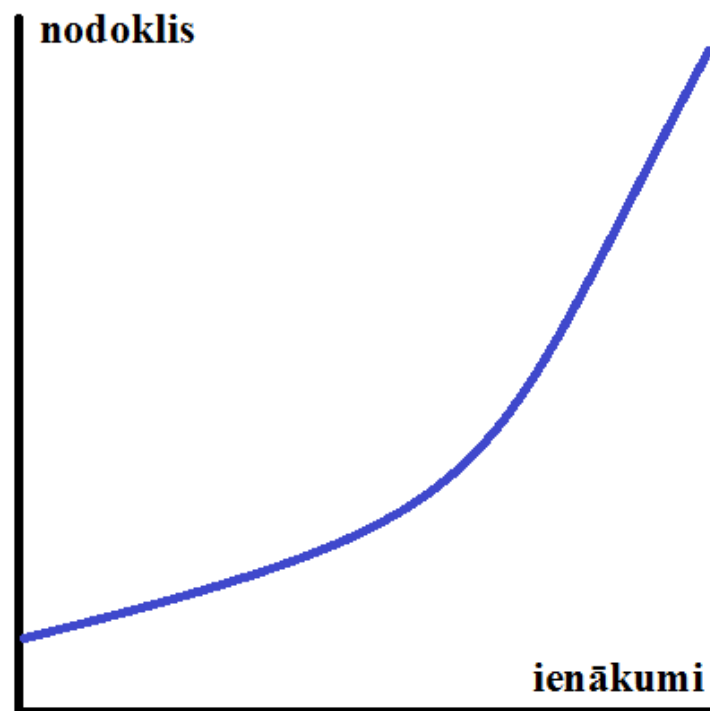

Neapliekamais minimums un progresīvās likmes

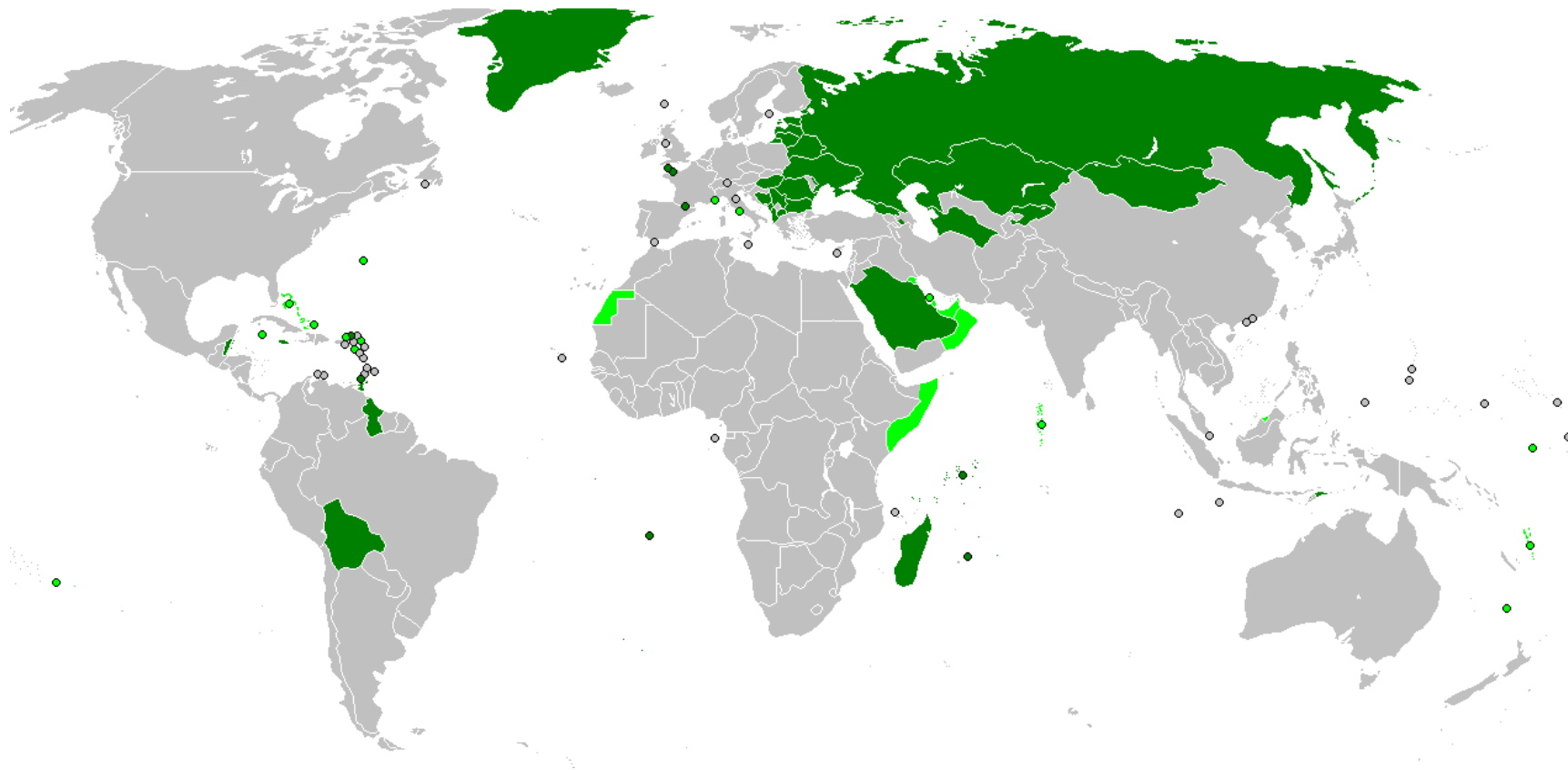
neapliekamais minimums

progresīvās likmes

Tumšzaļā krāsā - valstis, kurās nav progresīvo iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmju (*Wikipedia*)

Valstis, kurās ir proporcionālās iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmes (*flat taxes*) (Wikipedia)

- Albānija
- Andora
- Baltkrievija
- Bolīvija
- Bosnija un Hercegovina
- Bulgārija
- Igaunija
- Gruzija
- Grenlande
- Ungārija
- Jamaika
- Kazahstāna
- Kirgizstāna
- Latvija
- Lietuva
- Maķedonija
- Madagaskara
- Mongolija
- Melnkalne
- Rumānija
- Krievija
- Sauda Arābija
- Serbija
- Trinidāde un Tobago
- Turkmēnija
- Ukraina

ES valstis pēc ienākumu nevienlīdzības

(Džinī indekss, 2013. gads, *Eurostat* dati). Ar dzeltenu – valstis, kurās nav progresīvo iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmju.

Slovākija	24.2	Lielbritānija	30.2
Slovēnija	24.4	Luksemburga	30.4
Čehija	24.6	Polija	30.7
Zviedrija	24.9	Horvātija	30.9
Nīderlande	25.1	Kipra	32.4
Somija	25.4	Itālija	32.5
Beļģija	25.9	Igaunija	32.9
Austrija	27.0	Spānija	33.7
Dānija	27.5	Rumānija	34.0
Malta	27.9	Portugāle	34.2
Ungārija	28.0	Grieķija	34.4
Vācija	29.7	Lietuva	34.6
Īrija	30.0	Latvija	35.2
Francija	30.1	Bulgārija	35.4

Latvija trīsdesmitajos gados

(No O.Krastiņa grāmatas “Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze”, 2001.)

Iedzīvotāju ienākumu nodokļa neapliekamais minimums bija 2000 latu gadā, “bet ja ienākums ir darba alga, tad, aprēķinot apliekamo summu, no faktiskā ienākuma ir jāatskaita 40%.” (*Nodokļu likums 17.8. p., 26. p., 1938*). Tātad ienākuma nodoklis bija jāmaksā no algas, kas lielāka par 278 latiem mēnesī. (1939.gadā kvalificēta strādnieka vidējā mēneša alga rūpniecības privātuzņēmumā Rīgā bija 138 lati.)

Pieaugot apliekamajam gada ienākumam, maksājamā nodokļa summa pieauga ar progresīvu robežlikmi. Nodokļa apmērs nebija noteikts procentos, bet gan katram samērā nelielam ienākumu intervālam (*tax bracket*) bija uzrādīts tieši latos. Ar šauriem intervāliem bija aptverts gada ienākumu apgabals no 2000 līdz 150000 latiem. Ienākumu nodokļa tabula 1938. gada Nodokļu likumā aizņēma vairāk nekā 40 lappuses.

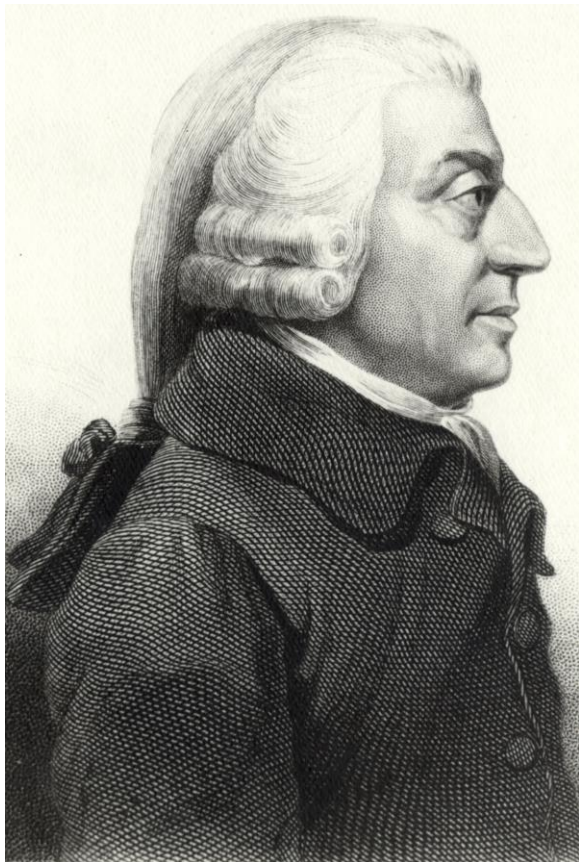
No šīs tabulas var aprēķināt, ka, ja gada ienākums bija 2000 latu, tad nodokļa likme bija 1,6%, ja 3000 latu, tad 4,5%, ja 5000 latu, tad 6,2%, 10000 latu – 8,5%, 50000 latu – 14,9%, 100000 latu – 20,2%, 150000 latu – 24,5%. (Aprēķināts pēc Nodokļu likuma III pielikuma.)

Latvija trīsdesmitajos gados - ienākumu un cenu līmenis

- 1934.gadā kvalificēta strādnieka vidējā mēneša alga rūpniecības privātuzņēmumā Rīgā bija 117 lati, nekvalificētam strādniekam - 80 lati. 1939.gadā šie skaitļi bija attiecīgi 138 un 96 lati. Provincē 1934.gadā kvalificēta strādnieka mēneša alga rūpniecības uzņēmumā bija 87 lati, nekvalificētam strādniekam - 60 lati. 1939.gadā šie skaitļi bija attiecīgi 120 un 93 lati.
- Rīgā pārtikas produktu cenas bija šādas:
  - 1 kilograms rupjmaizes - 0,22 lati 1934.gadā un 0,20 lati 1939.gadā,
  - 1 kilograms baltmaizes - 0,52 lati (1934.) un 0,56 lati (1939.),
  - 1 litrs piena - 0,17 lati (1934.) un 0,20 lati (1939.),
  - 1 kilograms cukura - 0,62 lati (1934.) un 0,67 lati (1939.),
  - 1 kilograms kartupeļu 0,09 lati (gan 1934., gan 1939.gadā).
- 1939.gadā vislētākais, taču kvalitatīvs vīriešu uzvalks no vilnas maksāja 69 latus, ziemas mētelis - 68 latus, vīriešu kurpes (lētas, bet labas) - 17 latus.
- Viens brauciens ar tramvaju vai autobusu maksāja 17 santīmus, vietējās vēstules nosūtīšana - 6 santīmus, avīze "Sporta Pasaule", kura pēc apjoma, formāta un satura bija tāda pati kā 1997.gada "Sports" (maksā 12 santīmus), maksāja 10 santīmus.
- Brauciens ar vilcienu no Rīgas līdz Ogresi 3.klasē maksāja 1 latu.
- Orientējošas grāmatu cenas - bērnu brošūra ap 70 lappusēm - 80 santīmi, daiļliteratūra iesējumā ap 200 lappusēm - 2,50 lati.

Edems Smits (ražošana labi – patēriņš slikti?)

Adam Smith, Wealth of Nations, (Book IV.8.49), 1776

Patēriņš ir jebkuras ražošanas vienīgais rezultāts un mērķis, un ražotāja intereses ir jāņem vērā tikai tiktāl, cik tas var būt vajadzīgs, lai kalpotu patērētāja interesēm. Tas ir tik pašsaprotami, ka būtu absurdi mēģināt to pierādīt. Bet merkantilajā pasaulē patērētāju intereses gandrīz nepārtraukti tiek upurētas ražotāju interesēm; un tiek mēģināts pasniegt ražošanu, nevis patēriņu kā visas rūpniecības un komercijas gala mērķi.

Samazināsim nodokļus ražošanai, palielināsim patēriņam!

Liela kļūda ir nenodalīt **pārspīlētā patēriņa** (*conspicuous consumption*) jēdzienu no patēriņa vispār. Tāpēc augšminētais lozungs ir ļoti bīstams ekonomikai, ko parādīja arī 2008. gada Godmaņa “ekonomikas stabilizācijas plāns”.

Pievienotās vērtības nodokļa celšana ietekmēs gan patērētāju, gan ražotāju. Kuru lielākā mērā – tas ir atkarīgs no pieprasījuma cenu elastības konkrētajā tirgū. Pirmās nepieciešamības precēm tas gulsies galvenokārt uz patērētāju, citām precēm – uz ražotāju.

Kā ierobežot pārspīlēto patēriņu? – ar akcīzes nodokļiem!

1937./38. saimniecības gadā Latvijā no budžeta ieņēmumiem:

34,3% - muitas nodoklis, 13,4% - zīmognodoklis, 14,6% - dažādi īpašuma nodokļi, 4,6% - apgrozījuma nodoklis, 12,6% - iedzīvotāju ienākuma nodoklis, 0,7% - patentu nodoklis.

Latvijas valsts budžeta ienākumi

No K.Baloža grāmatas "Latvijas saimniecība pie spējīgas un pie nespējīgas valdības", 1928.

	Ienākumi miljonos latu	
	1926./27.	1925./26.
Tirdzniecības un rūpniec. nodoklis	4,61	4,15
Nekustamās mantas nodoklis	2,98	2,85
Ienākuma nodoklis	4,54	3,40
Zīmognodoklis	7,95	7,60
Dzērienu akcīzes	3,24	3,02
Tabakas akcīzes	11,02	10,54
Dažādas akcīzes	3,36	3,19
Spirta monopols	30,40	24,66
Linu monopols	1,66	4,03
Ievedmuita	43,74	42,09
Izvedmuita	4,18	4,30
Nenoskaidroti nodokļi	—	3,69
Citi Finanšu min. ieņēmumi	19,27	16,60
Valsts zemes	1,28	1,66
Valsts meži	12,67	8,50
Valsts dzelzceļi	2,83	2,00
Pasts, telegrāfs, telefons	2,17	1,36
Pārējie ieņēmumi	9,24	9,44
Kopā	165,13	153,08

